

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.korpo.pol.pl/cbos> E-mail: cbos@pol.pl

BS/133/118/94

POWSTANIE WARSZAWSKIE - TRADYCJA MARTYROLOGICZNA CZY BOHATERSKA?

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LIPIEC '94

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Rezultatem sondażu CBOS jest wszechstronna, wieloaspektowa ocena Powstania Warszawskiego¹. Wynika z niej, iż o szczególnym miejscu tego wydarzenia w społecznej świadomości decyduje nie tylko jego ranga historyczna², ale także fakt, iż refleksja nad nim odwołuje się raczej do innych niż militarno-polityczne kryteriów. Powstanie to przede wszystkim element narodowego mitu, jeden z drogich Polakom symboli. Badanie sondażowe nie może rozstrzygnąć do końca kwestii, w jakiej mierze o randze tego symbolu decyduje jego martyrologiczny, a w jakiej bohaterski wymiar. Warto jednak podjąć próbę zbadania, jakie postawy i opinie kryją się za emocjami i kontrowersjami towarzyszącymi ocenie wydarzenia, które miało miejsce pół wieku temu.

Cel Powstania

Ocena Powstania Warszawskiego byłaby niepełna, gdyby zabrakło w niej odpowiedzi na rozstrzygające pytanie, czy powinno było dojść do jego wybuchu czy też nie. Kwestia ta wielokrotnie już była stawiana i w zasadzie do dziś pozostaje przedmiotem dyskusji. Okazuje się, że również dla respondentów jest to problem bardzo kontrowersyjny. Dla nikogo chyba nie ulega wątpliwości, że z militarnego punktu widzenia Powstanie zakończyło się klęską, powszechnie znane są też tragiczne statystyki, opisujące liczbę ofiar i skalę zniszczenia miasta. Mimo to połowa ankietowanych uważa, że powinno było dojść do wybuchu Powstania (rys. 2).

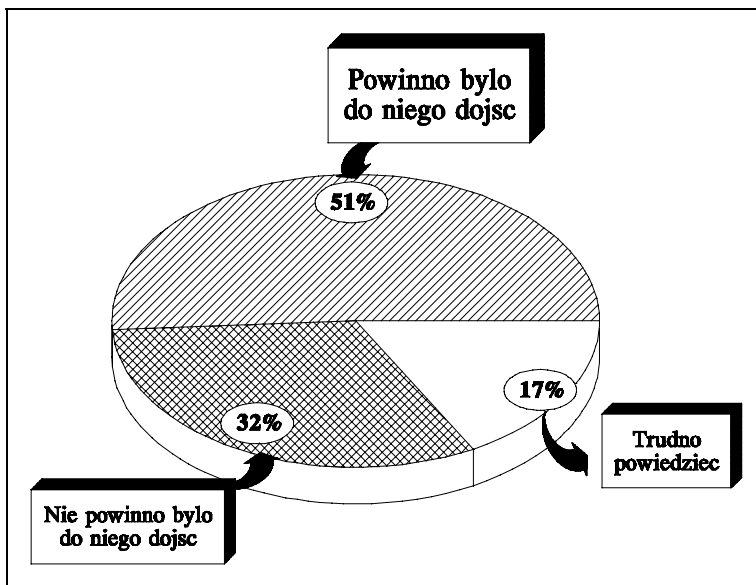
¹Badanie "Co o tym myślisz?" zrealizowano w dniach 7-10 maja '94 na 1219-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Raport z badań ilościowych "Powstanie Warszawskie w świadomości społecznej", lipiec '94, jest dostępny w CBOS.

²Temu zagadnieniu poświęcony był komunikat CBOS "Historyczna ranga Powstania Warszawskiego", czerwiec '94.

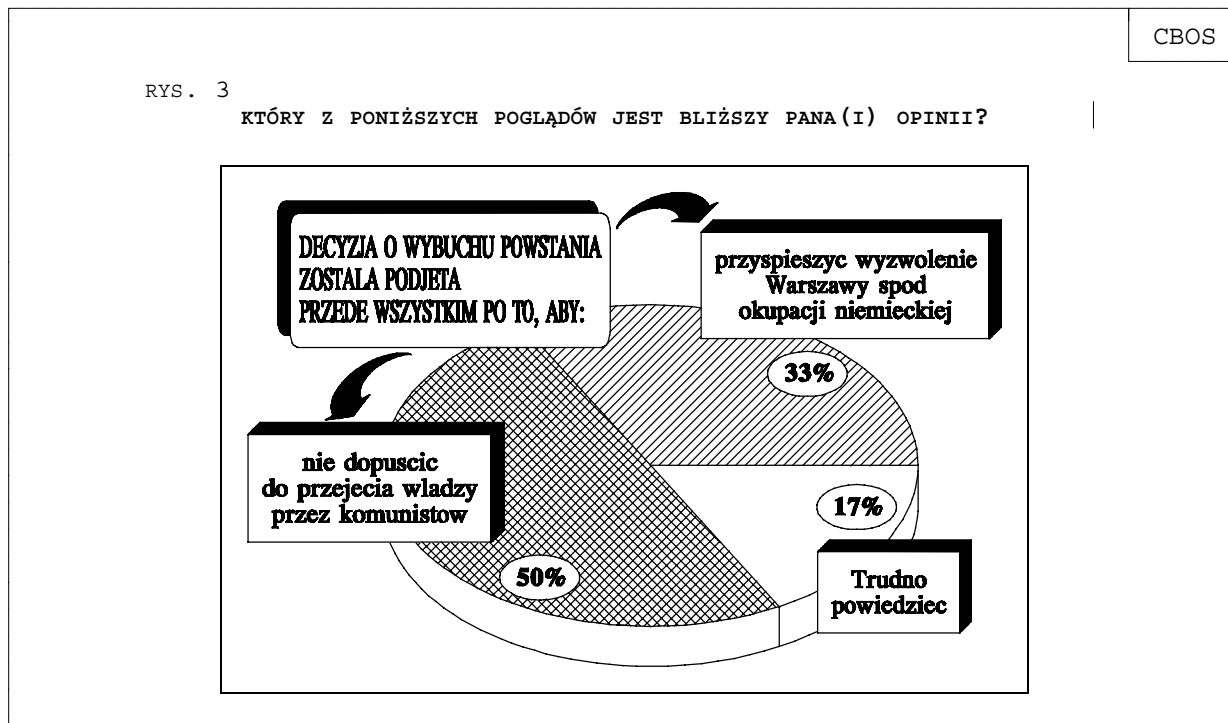
RYS. 2

CZY UWAŻA PAN(I), ŻE POWSTANIE WARSZAWSKIE BYŁO POTRZEBNE I POWINNO BYŁO DO NIEGO DOJŚĆ CZY TEŻ NIE?

Odpowiedzi, że Powstanie było potrzebne, najczęściej udzielali badani o poglądach prawicowych (63%). Jako niepotrzebne najczęściej określały je osoby z wyższym wykształceniem (43%), inteligencja (48%), respondenci deklarujący lewicowość (43%). Jakkolwiek więc wiele wskazuje na to, że tradycja Powstania jest szczególnie bliska inteligencji, to równocześnie ta grupa nie jest pozbawiona wątpliwości dotyczących sensu poniesionej ofiary.

Pogląd, że Powstanie Warszawskie powinno być wybuchnąć, zyskał jednak więcej zwolenników niż przeciwna opinia. Dlaczego? Abstrahując na razie od pozamilitarnych i pozapolitycznych kryteriów oceny tego wydarzenia, które z pewnością odgrywają tu znaczną rolę, postawmy zasadnicze pytanie o to, przeciw komu było ono skierowane, z jakiego powodu wybuchło (rys. 3).

Mimo że zdania na ten temat są podzielone, wyraźnie częściej wybierano opinię, iż Powstanie Warszawskie skierowane było przeciw komunistom. W przekonaniu połowy badanych była to walka nie tylko o wyzwolenie stolicy, lecz przede wszystkim o niezależność od Związku Radzieckiego. Z pewnością jest dla respondentów oczywiste, że przeciwnikiem walczących były oddziały niemieckie, a nie radzieckie. W tym względzie PRL-owskie podręczniki nie szczędziły informacji. Niedomówienia i przekłamania dotyczyły głównie nieprzyjaznej obojętności Rosjan. Poglądy ankietowanych na kwestię celu Powstania mogą być właśnie rezultatem tego faktu. Naturalne wydaje się szczególnie silne eksponowanie tej strony zagadnienia, która dotychczas była celowo ukrywana i zafałszowywana.

Istnieje wyraźna zależność między opiniami o tym, przeciw komu skierowane było Powstanie, a poprzednio omawianym poglądem w kwestii celowości podjęcia walki.

Tabela 2

w procentach

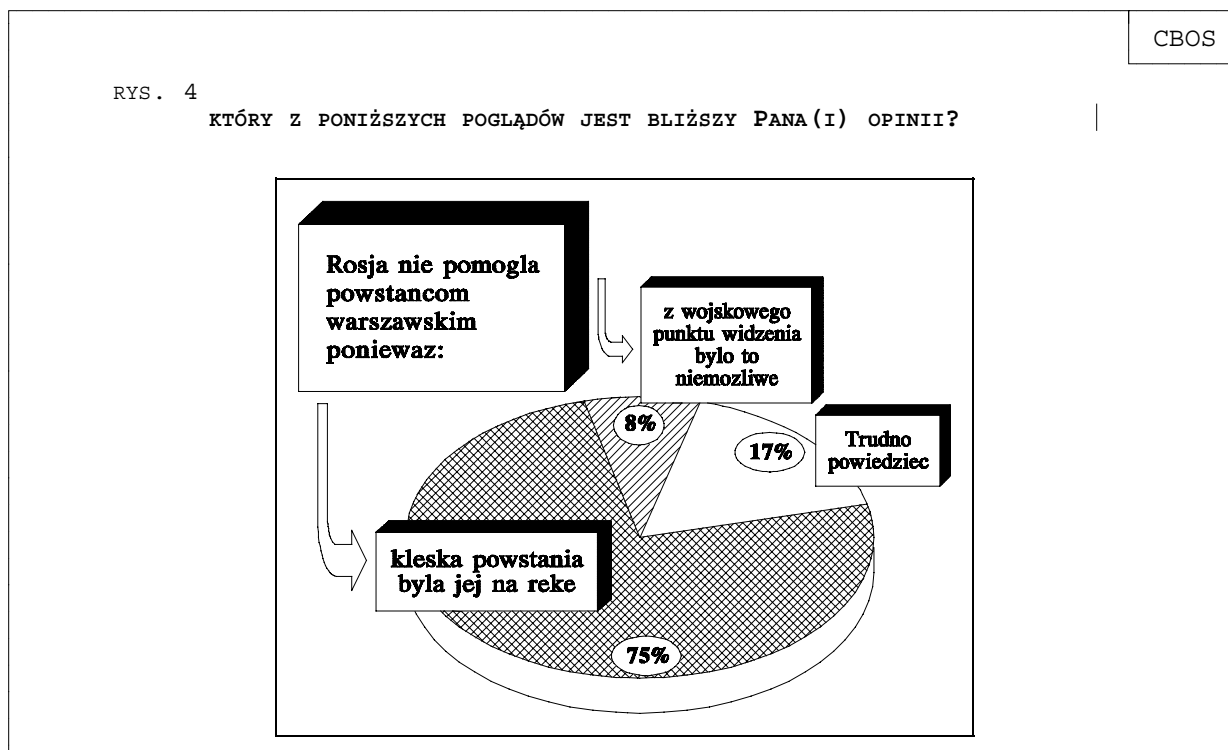
Czy uważa Pan(i), że Powstanie:	OGÓŁEM	Wśród osób uważających, że Powstanie było skierowane przeciw:	
		okupacji niemieckiej	komunizmowi
- powinno było się odbyć	51	60	50
- nie powinno było się odbyć	32	25	40
Pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć"			

Osoby, które uważają, że Powstanie miało na celu wyzwolenie Warszawy spod okupacji niemieckiej, częściej od innych skłaniają się ku pogładowi, że powinno było do niego dojść. Ci zaś spośród respondentów, którzy interpretują Powstanie przede wszystkim jako element planu "Burza", okazują się w ponadprzeciętnym stopniu skłonni do opinii, że nie powinno było się odbyć. Wyzwolenie Warszawy spod okupacji niemieckiej nie oznaczało rozwiązania problemu, tak jak w przypadku mini-powstania w Paryżu, podjętego tuż przed wkroczeniem do miasta wojsk alianckich. W Warszawie istniał drugi bardzo poważny problem i im większą nadajemy mu rangę, tym bardziej Powstanie jawi się jako tragiczne i beznadziejne.

Możliwa jest też inna interpretacja opinii, że nie należało podejmować Powstania skierowanego przeciw komunizmowi. Część badanych mogła po prostu akceptować fakt, iż Polska znalazła się w radzieckiej strefie wpływów. Za taką interpretacją przemawia inna zależność, zaobserwowana w poglądach respondentów. Osoby, według których Powstanie skierowane było przede wszystkim przeciw komunizmowi, częściej od innych skłaniają się ku interpretacji, iż było ono rezultatem gry toczonej przez polityków, rzadziej zaś - że stanowiło przejaw najwyższego bohaterstwa i patriotyzmu. W tej sytuacji, skoro intencje przywódców odczytywane są jako niejasne lub nie do końca uczciwe, powstrzymanie się od walki istotnie wydaje się mniejszym złem.

Oficjalne interpretacje obowiązujące w PRL zmierzały do zatarcia roli ZSRR jako jednego z aktorów tych wydarzeń, bezpośrednio zainteresowanego rezultatem Powstania. Wśród niejasności i zafałszowań unikano przypisywania dowództwu Armii Czerwonej, stojącej po drugiej stronie Wisły, jakichkolwiek intencji względem walczącego miasta. Niewielu badanych

ma jednak wątpliwości co do tego, jakie były te intencje (rys. 4).

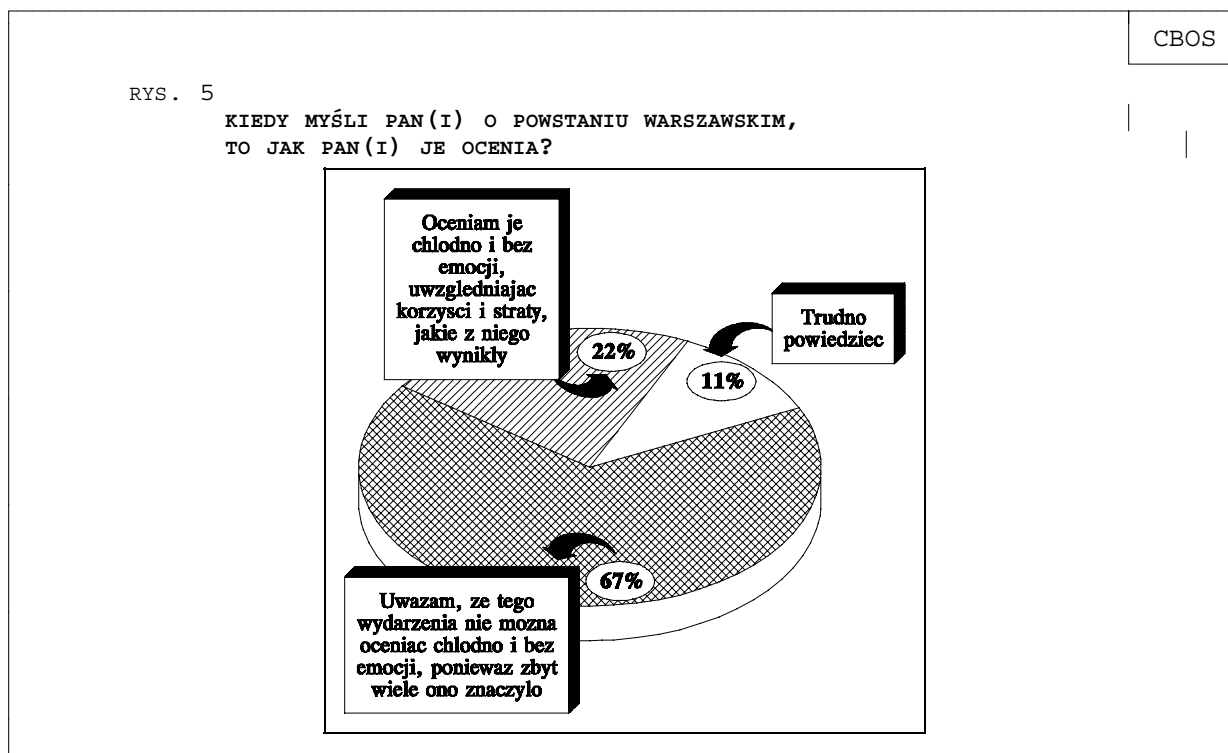
Nie wiemy wprawdzie, jakie odpowiedzi na tego rodzaju pytanie otrzymalibyśmy pięć lub dziesięć lat temu, jednak opinia o sprzeczności interesów rosyjskich i polskich jest tak powszechnie akceptowana, że należy sądzić, iż przed 1989 rokiem pogląd ten również dominował w społeczeństwie. Ostatni okres, w którym informacje na ten temat zostały uwolnione od cenzuralnych ograniczeń, mógł wpłynąć na jego dalsze ugruntowanie i upowszechnienie.

W tym względzie badani o poglądach lewicowych i prawicowych także silnie różnią się między sobą. Ci drudzy zdecydowanie częściej niż pierwsi wybierali pogląd, że klęska Powstania leżała w interesie Rosji. Są więc - jak można sądzić - bardziej skłonni do sytuowania refleksji nad Powstaniem w kontekście stosunków polsko-radzieckich. Co jednak zaskakujące, obydwie grupy równie często (i częściej niż ogół badanych) wskazywały komunizm jako głównego przeciwnika walczących. Tu więc nie ma różnicy ze względu na deklarowaną orientację polityczną. Regionalne zróżnicowanie odpowiedzi na to pytanie też jest niewielkie.

Powstanie Warszawskie jest dla Polaków wydarzeniem ważnym i doniosłym. Wśród badanych przeważa pogląd, że powinno było do niego dojść. Oznacza to, że pozytywne skutki tego wydarzenia przewyższają jego ogromne koszty. Nie ma wątpliwości, że o tym - ostatecznie pozytywnym - rezultacie rachunku korzyści i strat zdecydowały kryteria inne niż militarne.

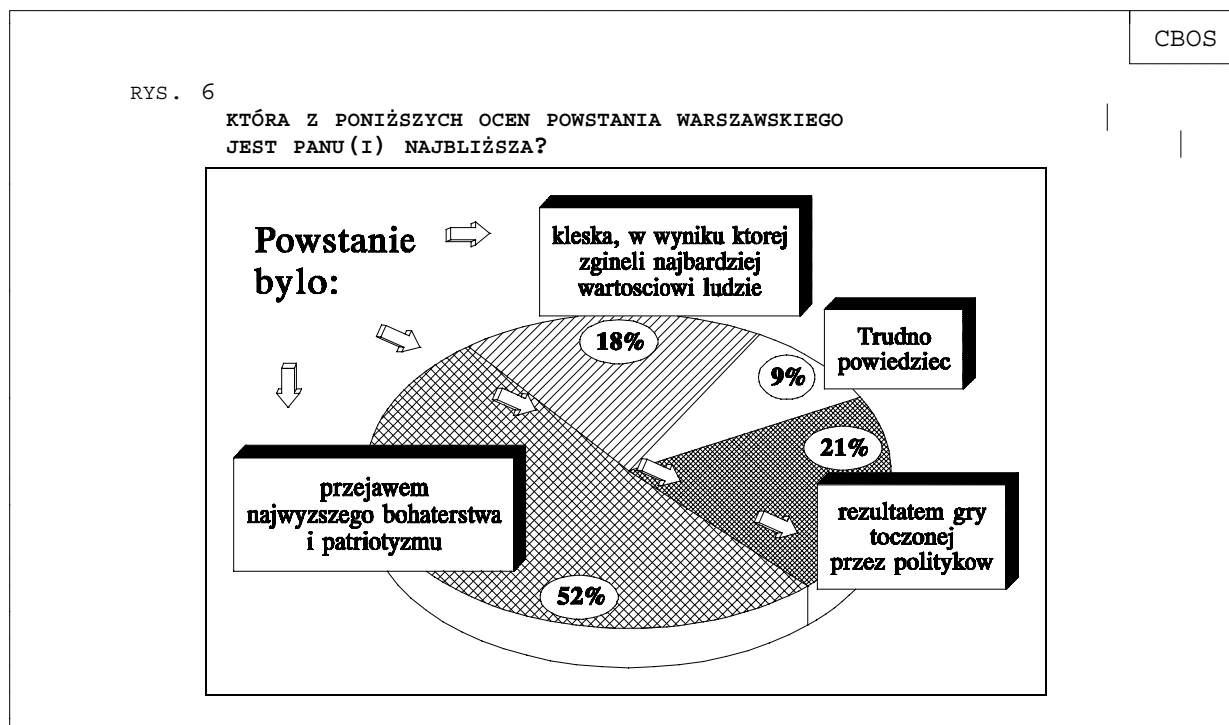
Powstanie jako element narodowej tradycji

Symbol, jakim niewątpliwie jest w społecznej świadomości Powstanie Warszawskie, ze swej natury nie poddaje się chłodnemu osądowi, emocje są nieodłącznym elementem naszego stosunku do niego. Taka postawa bliska jest - jak wykazały odpowiedzi na kolejne pytanie - większości badanych.

Deklarując emocjonalny stosunek do Powstania, większość respondentów opowiada się za interpretowaniem go w kategoriach tradycji i wartości, nie zaś w kategoriach historycznych, politycznych czy militarnych. Wydarzenia historyczne, wchodząc do narodowego uniwersum symboli i mitów, tracą swój wymiar czasowo-przestrzenny, odrywają się od historycznego kontekstu. Wiele wskazuje na to, że wszelka refleksja nad Powstaniem musi uwzględniać ten fakt i oceniając jego rezultaty nie może poprzestać jedynie na wymiernym, wyrażonym w liczbach rachunku. Zwolennicy chłodnej, pozbawionej emocji oceny Powstania to znów częściej od innych osoby, którym bliskie są poglądy lewicowe. Z kolei zwolennicy opcji prawicowej wyraźnie częściej od innych uważają, że wydarzenie to nie poddaje się czysto racjonalnej, chłodnej ocenie.

Z zaproponowanych kilku interpretacji Powstania badani najchętniej wybierali tę, która odwołuje się do kategorii patriotyzmu i bohaterstwa. Wyraźnie mniejsza była liczba tych, którzy ujmowali je w kontekście uwarunkowań politycznych czy militarnych.

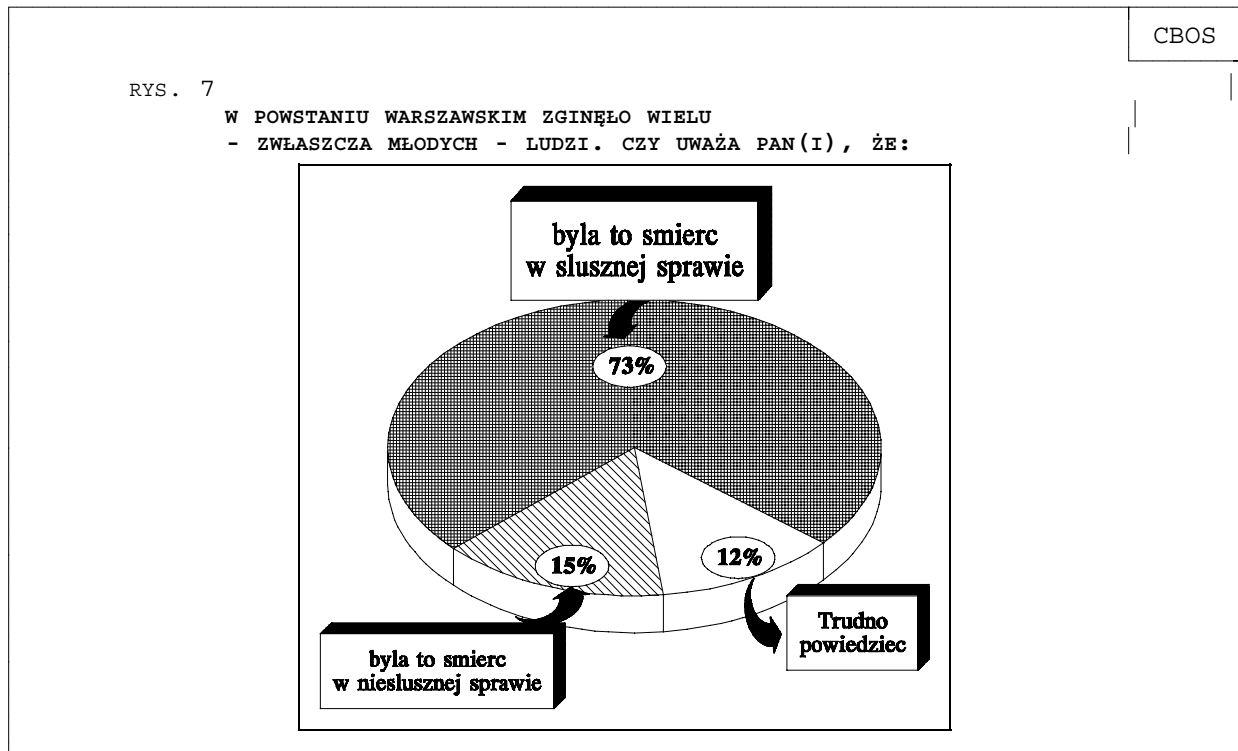

Pytanie operuje trzema odmiennymi interpretacjami, kładącymi nacisk na różne aspekty Powstania. Dotyczy ono w istocie tego, co jest dla nas najważniejsze, jaki wątek przeważa, jakim hasłem czy skrótem skłonni jesteśmy uogólnić naszą refleksję nad tym wydarzeniem. Okazało się, że najbliższa respondentom jest interpretacja "narodowo-patriotyczna". Ranga Powstania wynika więc w znacznej mierze z tego, że odnosi się ono do bliskiej nam sfery symbolicznej, jest elementem "narodowego mitu". To właśnie decyduje, że ostateczny jego bilans wydaje się nam korzystny.

Odpowiedź na omawiane pytanie oznacza daleko idącą deklarację naszego stosunku do Powstania. Osoby decydujące się na wybór poszczególnych interpretacji możemy traktować jako trzy grupy, dla których istotne okazują się zasadniczo różne aspekty tego wydarzenia. Zwolennicy interpretacji "**bohatersko-patriotycznej**" to najczęściej mieszkańcy miast średniej wielkości, województw północnych, pracownicy umysłowi i fizyczno-umysłowi, uczniowie i studenci, a także prywatni przedsiębiorcy. Pogląd, że Powstanie oznacza przede wszystkim **kłękę i niepowetowane** straty, był szczególnie bliski osobom w wieku 55-65 lat, mieszkańcom małych miast, rolnikom oraz ludziom źle sytuowanym pod względem materialnym. Zwolennicy opcji akcentującej **polityczne podłoże Powstania** to częściej od innych ludzie należący do pokolenia 40-latków, mieszkańcy zachodnich województw, osoby z wyższym wykształceniem, inteligencja i członkowie kadr kierowniczych. Jak należało się spodziewać, pytanie o postawę wobec Powstania silnie zróżnicowało badanych ze względu na deklarowaną przez nich orientację polityczną. Osoby o poglądach **lewicowych** wyraźnie częściej od innych wskazywały na polityczny kontekst Powstania, bliska im była także interpretacja tego wydarzenia w kategoriach klęski i strat. Jedynie 38% z nich traktuje Powstanie przede wszystkim jako akt bohaterstwa i patriotyzmu. Tymczasem w grupie osób o poglądach **prawicowych** właśnie ta interpretacja wyraźnie dominuje; wybrało ją 57% spośród nich. Oznacza to, że skłonni są ujmować to wydarzenie przede wszystkim w kategoriach emocjonalnych, przedkładając je nad chłodną kalkulację zysków i strat.

Kolejnym krokiem, zmierzającym do odtworzenia społecznego wizerunku Powstania i okoliczności wpływających na wybór postaw wobec niego, było pytanie o sens poniesionych ofiar.

O ile z historycznego czy politycznego punktu widzenia Powstanie może budzić - i budzi - pewne wątpliwości, o tyle znikają one, gdy w grę wchodzi takie kryteria, jak: słuszność sprawy, patriotyzm, moralna ocena walczących. Osoby, które uważają sprawę Powstania za słuszną, okazały się bardziej od innych skłonne do eksponowania jego bohatersko-patriotycznego wymiaru. Z kolei respondenci wyrażający wątpliwość co do sensu poniesionych ofiar byli w ponadprzeciętnym stopniu skłonni do pragmatycznych ocen Powstania.

Tabela 3

w procentach

Powstanie było:	OGÓŁEM	Osoby uważające sprawę Powstania za:	
		słuszną	niesłuszną
- klęską, w której zginęli najbardziej wartościowi ludzie	19	15	31
- przejawem najwyższego bohaterstwa i patriotyzmu	52	61	24
- rezultatem gry politycznej	21	18	37
Pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć"			

Uzasadniając opinię, że była to śmierć w słusznej sprawie, respondenci najczęściej odwoływali się do retoryki narodowo-patriotycznej, eksponującej szlachetne motywacje walczących.

Argumenty na rzecz **słuszności** sprawy Powstania wysuwane najczęściej:

◆ uzasadnienia odwołujące się do niepodważalności tezy, iż śmierć w obronie ojczyzny jest zawsze słuszną. Była to walka o wolność, o wyzwolenie Warszawy spod okupacji, o tożsamość narodową (52%);

◆ uzasadnienia oparte na przekonaniu, iż sens walce nadaje bohaterstwo, poświęcenie walczących oraz ich wiara w słuszność sprawy (14%);

◆ argument, że walka toczyła się o przyszły ustrój Polski, o niezależność wobec Rosji, powstrzymanie komunizmu (8%).

Jedynie 1% stanowiły osoby wskazujące na pozytywne skutki Powstania Warszawskiego z militarnego punktu widzenia. Nie to kryterium decyduje więc o naszych postawach wobec tego wydarzenia.

Badani, którzy uważają sprawę Powstania za niesłuszną, najczęściej (7%) argumentowali swoją opinię, odwołując się do wysokich kosztów, niewspółmiernych wobec osiągniętych

korzyści. Inna, również "pragmatyczna" argumentacja kładzie nacisk na nierówność sił, słabość powstańców w porównaniu z przeciwnikiem, ryzyko związane z podjęciem walki. Tego rodzaju wypowiedzi udzieliło 5% badanych. Według tak samo licznej grupy, Powstanie było rezultatem rozgrywek politycznych, których ofiarą padli niewinni ludzie.

Nie ulega wszakże wątpliwości, że większość badanych identyfikuje się z tradycją Powstania i nie kwestionuje sensu poniesionych w nim ofiar. Wartości, przypisywane symbolice narodowo-patriotycznej, stanowią dla wielu ludzi dostateczne uzasadnienie podjęcia nierównej walki.

Eksponując rolę Powstania Warszawskiego jako ważnego składnika narodowej tradycji nie sposób nie zadać pytania, w jakich grupach i środowiskach tradycja ta jest kultywowana, dla kogo jest ona bardziej, a dla kogo mniej ważna.

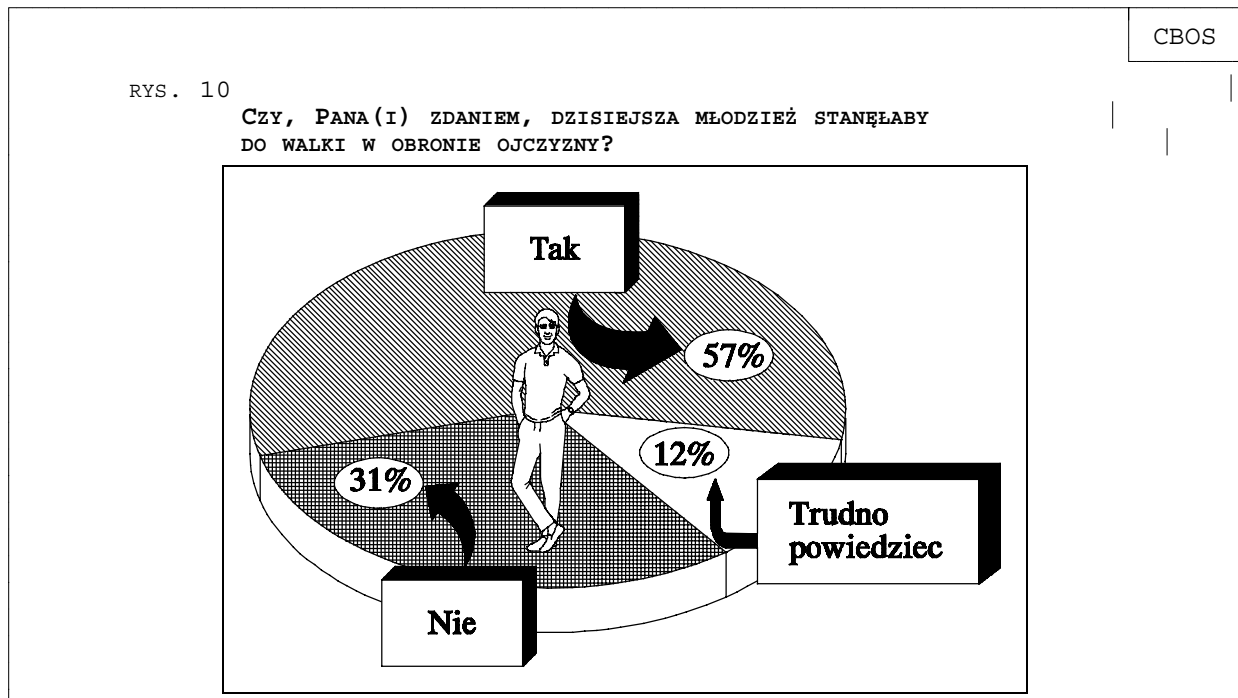
		CBOS
<i>Jak Pan(i) sądzi, dla kogo dzisiaj jest ważne Powstanie Warszawskie?</i>		
Dla wszystkich Polaków	46%	
Tylko dla ludzi starszego pokolenia	33%	
Tylko dla osób, których życie związane jest z Warszawą	9%	
Dla innych grup ludzi	2%	
To dziś mało kogo interesuje	5%	
Nic nie wiem o tym wydarzeniu	3%	
Trudno powiedzieć	2%	

Prawie nikt nie traktuje Powstania jako wydarzenia o skali lokalnej. Niewielka okazała się też grupa osób, które uważają, że jest ono dziś w ogóle nieważne. Wielu zwolenników znalazł natomiast pogląd, że ranga tego wydarzenia jest dostrzegana jedynie przez ludzi starszego pokolenia, czyli - jak można sądzić - jego uczestników lub świadków. Najpopularniejsza okazała się wszakże opinia, że Powstanie ma wymowę uniwersalną, niezależną od wszelkich różnic pokoleniowych czy regionalnych. Pamiętajmy przy tym, iż 86% badanych³ stwierdziło, że jest ono ważne dla nich osobiście.

³Patrz komunikat CBOS "Historyczna ranga Powstania Warszawskiego", czerwiec '94.

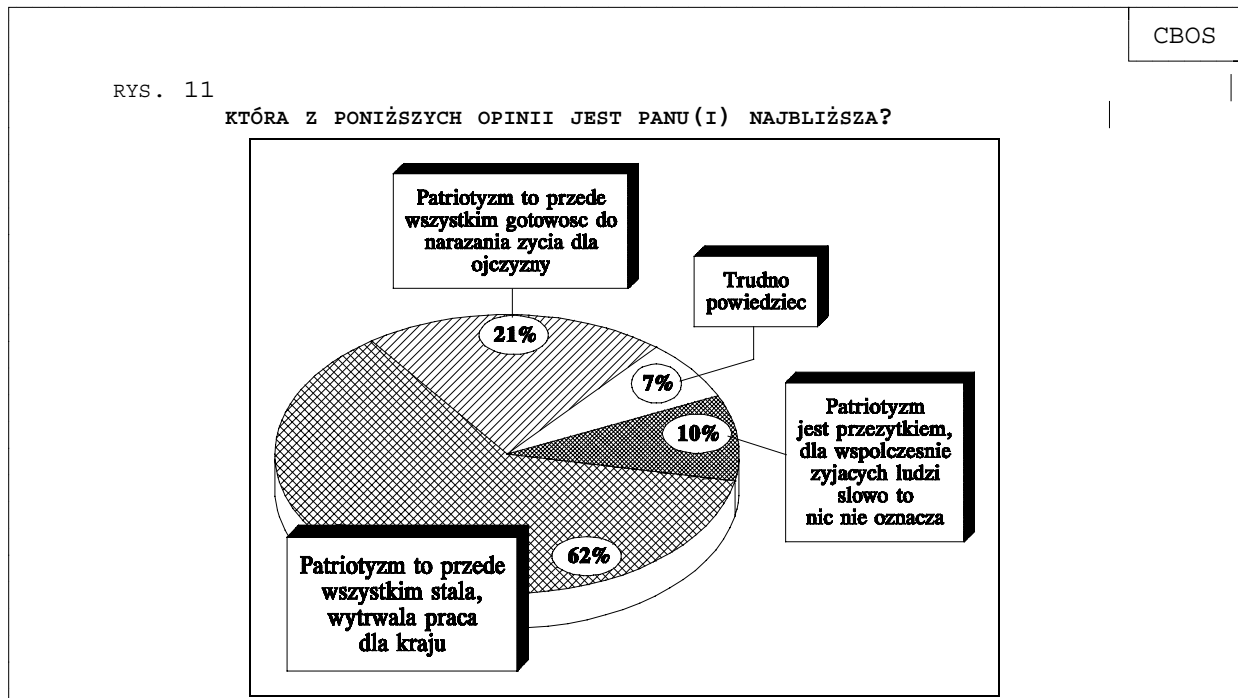
Zwolennicy i przeciwnicy patriotycznej tradycji

Bohaterski wymiar, który zdaje się dominować w wizerunku Powstania, powoduje, że wszelka dyskusja o tym wydarzeniu staje się pretekstem do postawienia bardziej ogólnych pytań dotyczących wagi, jaką w naszym życiu przykładamy do symboli i wartości narodowych. Sens bohaterstwa nadaje możliwość stawiania go za wzór następnym pokoleniom. Jak więc wypada porównanie obecnej generacji z pokoleniem Powstania?

Rezultat należy chyba uznać za optymistyczny, biorąc pod uwagę stereotypowe już opinie o upadku obyczajów i kryzysie wartości, jaki zapanował w Polsce po półwieczu realnego socjalizmu. Większość opowiedziała się jednak za poglądem, że dzisiejsza młodzież zdolna jest do patriotycznych zrywów. Osoby w wieku poniżej 24 lat, a także uczniowie i studenci wyraźnie częściej od innych respondentów wyrażali takie przekonanie. Najbardziej skłonni do opinii, że dzisiejsza młodzież stanęłaby do walki w obronie ojczyzny, okazali się ponadto respondenci z małych miast, mieszkańcy wschodnich województw, osoby z wyższym wykształceniem, inteligencja i prywatni przedsiębiorcy, a także rolnicy.

Powstanie Warszawskie stanowi bez wątpienia element tradycji romantyczno-bohaterskiej, szczególnie silnie akcentującej wątek poświęcenia, oddania życia w walce za ojczyznę. Respondenci potwierdzili taki wniosek, uzasadniając tezę o słuszności sprawy Powstania. Tymczasem, kiedy zaproponowano im dość ostro sformułowane przeciwstawienie romantycznego i pozytywistycznego sposobu pojmowania naszych powinności względem ojczyzny, większość z nich opowiedziała się za drugim z tych modeli.

W dyskusji nad przemianami, którym w ostatnich latach podlega polski etos narodowy często wskazuje się na fakt, iż w obecnych czasach patriotyzm pojmowany w sposób tradycyjny, romantyczny może okazać się niefunkcjonalny i raczej ograniczać niż zwiększać możliwości rozwojowe naszego kraju. Często przy tym wyrażana jest wątpliwość, czy postawy pozytywistyczne mogą się w Polsce dostatecznie silnie upowszechnić. Jak wynika z rozkładu odpowiedzi respondentów, ten pesymizm jest raczej nieuzasadniony. Pozytywistyczny model patriotyzmu okazuje się bezsprzecznie najpopularniejszy.

Wbrew oczekiwaniom, stosunek do patriotyzmu nie należy do czynników znacząco

różnicujących postawy wobec Powstania Warszawskiego. Zwolennicy zarówno modelu romantycznego, jak i pozytywistycznego w stopniu większym niż ogół respondentów skłonni są definiować Powstanie jako akt najwyższego bohaterstwa i patriotyzmu. Różnią się natomiast, i to nieoczekiwanie, w opiniach o słuszności lub niesłuszności wybuchu Powstania. Teza, że była to niesłuszna sprawa, znalazła więcej poparcia wśród zwolenników modelu romantycznego niż pozytywistycznego.

Jakkolwiek z zaprezentowanej powyżej ogólnej deklaracji stosunku do dwóch różnych sposobów pojmowania patriotyzmu wynika, że badany zdecydowanie bliższy jest modelowi pozytywistycznemu niż romantycznemu, to jednak, gdy problem został sformułowany nieco bardziej konkretnie, okazało się, że taka postawa bynajmniej nie oznacza, iż nie jesteśmy gotowi do poświęceń, gdyby zaszła taka potrzeba.

Tabela 4

w procentach

Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującymi opiniami:	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć
Zawsze i w każdej sytuacji trzeba być gotowym do poświęceń dla ojczyzny	82	11	7
Narażanie życia w obronie ojczyzny jest obowiązkiem	86	9	5
Narażanie życia dla ojczyzny jest brakiem rozsądku	9	84	7
Czasami lepiej, gdy ktoś współpracuje z wrogiem, niż gdy próbuje z nim walczyć	16	71	13

Mimo iż niektóre kwestie poruszane w pytaniu były nieco bardziej kontrowersyjne od innych, respondenci okazali się niemal zgodni w opiniach wyrażających afirmację postawy romantyczno-bohaterskiej. Tu jednak, w przeciwieństwie do poprzednio omawianego pytania, nie mieli możliwości wyboru między romantycznym i pozytywistycznym pojmowaniem obowiązków wobec kraju, lecz jedynie akceptację lub brak poparcia dla wartości patriotyczno- -narodowych.

★

★ ★

Jak wynika z analizy, elementem silnie różnicującym postawy wobec Powstania są poglądy polityczne respondentów. Tradycja Powstania okazała się szczególnie bliska osobom o orientacji prawicowej. Respondenci o poglądach lewicowych zdają się dystansować od tej tradycji, uważać ją za obcą. Jak wiadomo, w pierwszych latach po zakończeniu wojny wydarzenie to odgrywało rolę istotnego czynnika, dzielącego społeczeństwo na zwolenników i przeciwników nowej władzy. Czyżby więc ślady tamtego podziału przetrwały do dzisiaj?

Tabela 5

w procentach

Osoby uważające, że:	Osoby, które w wyborach do Sejmu głosowały na:					
	KKW "Ojczyzna"	SLD	PSL	NSZZ "S"	UD	UP
Polacy przywiązują za dużą wagę do własnej historii	14	48	30	22	41	40
Powstania nie można oceniać chłodno i bez emocji	81	56	69	76	81	77
Powstanie było przejawem najwyższego bohaterstwa i patriotyzmu	53	38	51	56	63	63
Powinno być dojdź do wybuchu Powstania	61	45	46	58	54	59
Powstanie miało zapobiec przejęciu władzy przez komunistów	71	57	42	70	50	45

Różnice w zależności od zapatrywań politycznych, wyrażonych poparciem różnych ugrupowań okazują się tak duże, że w zasadzie nie wymagają żadnego komentarza. Największą afirmacją Powstania Warszawskiego wyróżniają się zwolennicy ugrupowań chrześcijańskich, a także Unii Demokratycznej. Na przeciwległym biegunie sytuują się zwolennicy SLD - wyróżniają ich znaczny dystans zarówno wobec samego Powstania, jak i związanej z nim tradycji. Istnieje więc silna polaryzacja postaw wobec tego wydarzenia. Skoro mówimy o Powstaniu jako

elemencie mitu czy tradycji, to, jak się okazuje, zasadne jest też pytanie, czyją **własnością** jest ta tradycja, kto jest bardziej, a kto mniej skłonny do utożsamiania się z nią. Okazuje się, że podejmując próbę określenia miejsca Powstania w świadomości różnych grup społeczeństwa nie sposób abstrahować od kontekstu politycznego, w jakim przez minione półwiecze funkcjonowała tradycja i "legenda" z nim związana. Obok wielu innych podziałów, jakie pojawiły się w naszym społeczeństwie w okresie PRL, jest więc również i ten, który dotyczy stosunku do Powstania i całej narodowo-patriotycznej tradycji.

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. pilskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. włocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białsko-podlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Czy uważa Pan(i), że Powstanie Warszawskie było potrzebne i powinno być do niego dojsć czy też nie? 1 - Zdecydowanie powinno być do niego dojsć; 3 - Raczej nie powinno być do niego dojsć (%)

	1	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	51	32	17	1187
Płeć				
Mężczyźni	54	34	13	566
Kobiety	49	30	21	621
Wiek				
do 24 lat	57	26	17	160
25-34	63	25	13	195
35-44	50	36	14	290
45-54	47	34	20	180
55-64	45	39	16	157
65 lat i więcej	45	30	25	202
Miejsce zamieszkania				
Wieś	47	31	23	441
Miasto do 20 tys.	46	43	12	112
od 21 do 40 tys.	49	35	16	117
41-100 tys.	63	26	10	123
101-500 tys.	56	27	17	197
501 tys. i więcej mieszk.	53	34	13	196
Region				
Północny	54	35	12	133
Zachodni	48	48	5	133
Środkowozachodni	55	36	9	179
Środkowy	50	32	18	213
Wschodni	58	21	21	141
Południowo-wschodni	51	27	22	184
Południowo-zachodni	45	27	28	205
Wykształcenie				
Podstawowe	45	32	23	395
Zasadnicze zawodowe	55	28	16	334
Średnie	55	32	13	363
Wyższe	47	43	10	94
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	46	48	6	78
Prac. umysł. niż. szczebla	56	29	15	109
Pracownicy fiz. - umysł.	60	34	6	60
Robotnicy wykwalifikowani	57	24	19	126
Robotnicy niewykwalifik.	61	28	11	66
Rolnicy	54	27	19	81
Prywatni przedsiębiorcy	62	27	11	40
Bierni zawodowo				
Renciści i emeryci	46	34	20	400
Uczniowie i studenci	57	31	13	48
Bezrobotni	37	36	27	92
Gospodynie domowe i inni	55	27	18	84
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 750 tys. zł.	44	34	22	181
750 tys. - 1249 tys.	52	30	18	292
1250 tys. - 1749 tys.	54	29	17	222
1750 tys. - 2249 tys.	52	32	17	213
2250 tys. i powyżej	52	36	12	253
Ocena własnych war. mater.				
Złe	48	33	19	503
Średnie	53	29	18	474
Dobre	54	34	12	206
Zainteresowanie polityką				
Duże	58	34	8	145
Średnie	55	32	13	497
Małe lub żadne	46	31	23	545
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	53	27	20	85
Raz w tygodniu	51	29	21	699
Kilka razy w roku	51	37	12	278
W ogóle nie uczestniczy	51	42	6	122
Poglądy polityczne				
Lewica	50	43	7	201
Centrum	54	31	15	375
Prawica	63	26	11	279
Trudno powiedzieć	38	31	31	331

Tabela 2. Która z poniższych ocen Powstania Warszawskiego jest Panu(i) najbliższa?
 1 - Powstanie było klęską, w wyniku której zginęli najbardziej wartościowi ludzie;
 2 - Powstanie było przejawem najwyższego bohaterstwa i patriotyzmu; 3 - Powstanie było rezultatem gry toczzonej przez polityków

(%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	19	52	21	9	1185
Płeć					
Mężczyźni	18	49	24	9	566
Kobiety	19	54	18	10	619
Wiek					
do 24 lat	19	58	13	10	160
25-34	19	56	18	7	194
35-44	13	54	27	7	290
45-54	21	49	20	10	180
55-64	24	38	26	11	157
65 lat i więcej	19	51	18	11	202
Miejsce zamieszkania					
Wieś	22	46	20	12	440
Miasto do 20 tys.	25	54	16	5	112
od 21 do 40 tys.	15	55	22	8	117
41-100 tys.	14	54	27	5	123
101-500 tys.	13	62	18	7	196
501 tys. i więcej mieszk.	18	49	24	9	196
Region					
Północny	13	63	19	4	133
Zachodni	19	50	30	2	133
Środkowo-zachodni	22	54	22	2	179
Środkowy	20	49	19	13	213
Wschodni	20	52	19	10	141
Południowo-wschodni	15	49	22	14	183
Południowo-zachodni	20	49	17	14	205
Wykształcenie					
Podstawowe	23	45	17	14	395
Zasadnicze zawodowe	18	52	21	9	333
Średnie	16	59	19	6	363
Wyższe	9	50	39	1	94
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	14	46	40	1	78
Prac. umysł. niż. szczebla	9	64	24	3	109
Pracownicy fiz. - umysł.	10	61	21	7	59
Robotnicy wykwalifikowani	17	53	15	15	126
Robotnicy niewykwalifik.	18	54	18	10	66
Rolnicy	25	52	14	9	81
Prywatni przedsiębiorcy	15	59	20	7	40
Bierni zawodowo					
Renciści i emeryci	21	46	21	11	400
Uczniowie i studenci	18	62	9	12	48
Bezrobotni	19	46	25	10	92
Gospodynie domowe i inni	27	52	17	3	84
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 750 tys. zł	26	47	16	11	181
750 tys. - 1249 tys.	17	51	19	13	292
1250 tys. - 1749 tys.	16	57	19	8	222
1750 tys. - 2249 tys.	20	52	20	8	213
2250 tys. i powyżej	16	53	26	6	253
Ocena własnych war. mater.					
Złe	19	49	22	10	503
Średnie	19	53	18	11	473
Dobre	17	56	24	3	205
Zainteresowanie polityką					
Duże	11	52	32	4	145
Średnie	17	56	22	6	496
Małe lub żadne	22	48	17	14	545
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	14	55	14	17	84
Raz w tygodniu	19	52	19	10	698
Kilka razy w roku	18	53	24	5	278
W ogóle nie uczestniczy	18	46	30	6	122
Poglądy polityczne					
Lewica	26	38	30	6	201
Centrum	14	57	22	7	374
Prawica	15	57	22	5	279
Trudno powiedzieć	21	49	12	17	331

Tabela 3. Czy, Pana(i) zdaniem, dzisiejsza młodzież stanęłaby do walki w obronie Polski?

(%)

	Tak	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	57	31	12	1217
Płeć				
Mężczyźni	59	31	11	574
Kobiety	56	31	13	643
Wiek				
do 24 lat	69	22	9	164
25-34	57	35	8	198
35-44	60	30	10	289
45-54	54	31	15	187
55-64	54	34	13	166
65 lat i więcej	49	33	18	210
Miejsce zamieszkania				
Wieś	58	26	16	460
Miasto do 20 tys.	64	32	4	113
od 21 do 40 tys.	58	31	11	120
41-100 tys.	58	35	7	126
101-500 tys.	51	35	14	198
501 tys. i więcej mieszk.	54	35	10	201
Region				
Północny	59	32	8	135
Zachodni	58	35	7	131
Środkowo-zachodni	59	34	6	181
Środkowy	53	30	17	218
Wschodni	65	24	11	147
Południowo-wschodni	58	29	13	192
Południowo-zachodni	50	31	18	213
Wysztalcenie				
Podstawowe	53	31	16	422
Zasadnicze zawodowe	60	27	12	339
Średnie	56	36	8	363
Wyższe	69	24	7	94
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	70	21	10	78
Prac. umysł. niż. szczebla	59	36	5	107
Pracownicy fiz. - umysł.	51	32	17	60
Robotnicy wykwalifikowani	62	28	11	127
Robotnicy niewykwalifik.	50	36	14	69
Rolnicy	67	22	11	88
Prywatni przedsiębiorcy	64	29	8	40
Bierni zawodowo				
Renciści i emeryci	50	33	17	416
Uczniowie i studenci	67	27	6	52
Bezrobotni	56	33	12	92
Gospodynie domowe i inni	61	33	6	87
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 750 tys. zł	58	31	11	189
750 tys. - 1249 tys.	61	28	11	300
1250 tys. - 1749 tys.	58	26	17	228
1750 tys. - 2249 tys.	52	36	12	219
2250 tys. i powyżej	56	34	10	253
Ocena własnych war. mater.				
Złe	56	32	12	513
Średnie	58	29	12	492
Dobre	57	31	12	210
Zainteresowanie polityką				
Duże	57	36	7	145
Średnie	58	32	10	499
Małe lub żadne	56	28	16	574
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	61	24	16	89
Raz w tygodniu	57	30	13	717
Kilka razy w roku	59	28	12	282
W ogóle nie uczestniczy	51	44	5	127
Poglądy polityczne				
Lewica	57	37	5	204
Centrum	55	33	12	376
Prawica	58	31	11	286
Trudno powiedzieć	58	24	17	351